

ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розкривається сутність та доводиться важливість процесу професійної самореалізації викладача вищого навчального закладу. Автор дає визначення професійної самореалізації викладача. Обґрунтовуються її етапи: початкового професійного становлення, професійної адаптації, що охоплює три підетапи (початковий, просунутий, повної адаптованості), та подальшої безпосередньої самореалізації фахівця. Наголошується на значенні самоменеджмента у стратегії професійної самореалізації викладача. Визначаються напрями подальших наукових досліджень означеної проблеми.

Ключові слова: викладач вищого навчального закладу, етапи професійної самореалізації, професійна самореалізація, стратегія професійної самореалізації викладача ВНЗ, самоменеджмент.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства актуалізується увага до розуміння особистості, її особливостей, потреб, різних виявів, тому проблема розвитку і реалізації особистісного потенціалу фахівця розглядається в якісно новому аспекті. Так, нові соціально-економічні пріоритети розвитку суспільства зумовлюють суттєві зміни в цілях, змісті та результатах підготовки нової генерації фахівців, у тому числі викладачів ВНЗ. Їм мають бути притаманні такі якості, як творча ініціативність, конкурентоспроможність, професійна та соціальна мобільність для задоволення особистісних, освітніх і професійних потреб; неперервне підвищення наукового, культурного та професійного рівнів; активне впровадження в навчально-виховний процес новітніх педагогічних концепцій, сучасних технологій навчання і виховання, що особливо важливе в умовах реалізації Болонського процесу. Все це стає можливим завдяки саморозвитку особистості і виявляється в процесі фахової самореалізації викладача, якщо він свідомо вирішив присвятити себе науково-викладацькій діяльності у ВНЗ та прагне досягнути у ній значущих результатів.

Аналіз досліджень та публікацій. Так, на необхідності розв'язання проблем самореалізації особистості в освітньому просторі наголошує ряд сучасних дослідників, серед яких І. Бекешкіна, Л. Ведерникова, Т. Вівчарик, І. Краснощок, Н. Лосєва, Л. Мова, В. Муляр, М. Недашківська, Г. Нестеренко, В. Радул, Л. Рибалко, М. Ситникова, Л. Сохань, В. Тихонович, А. Фоменко, Н. Шульга та інші. Розроблені наукові концепції, пов'язані з вивченням питань професійного становлення та розвитку (В. Алфімов, В. Андрєєв, Л. Макарова, О. Пехота).

Проблема професійної самореалізації особистості вже досліджувалася вченими у різних аспектах, однак щодо викладача ВНЗ лишалася недослідженою. **Метою** нашого наукового дослідження стало визначити поняття «професійна самореалізація викладача», обґрунтувати етапи у даному процесі для забезпечення умов його оптимального перебігу і виділити напрями подальших наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до вивчення процесу професійної самореалізації викладача, перш за все, слід почати з визначення даного поняття. Власне термін «самореалізація» (self-realisation) вперше було вміщено в «Словнику з філософії та психології» (1902 р.). Проте, існує декілька термінів, що мають як схожий зміст, так і відмінності. Зокрема, у психологічній літературі акцентується на наявності розбіжностей в інтерпретації понять «самореалізація» та «самоактуалізація», що пов'язано з орієнтацією відповідно на зовнішній або внутрішній аспекти існування особистості. Крім того, досить близькими за змістом і вживаними різними науковцями є поняття «самореалізація», «самовизначення», «самоактуалізація», «самоздійснення». Узагальнюючи ідеї низки науковців [1–6], зазначимо, з огляду на характеристику життєвого шляху особистості у контексті фахової сфери – від початкового становлення професіонала до завершення професійної кар'єри, – це явище розглядається як процес реалізації професійного потенціалу людини, що постійно розвивається, тобто реалізація її індивідуальності за допомогою власних зусиль і взаємодії з іншими людьми.

Професійну самореалізацію викладача ВНЗ ми вважаємо певним способом життєдіяльності людини, який виражає процес набуття нею необхідних фахових знань, умінь, навичок та якостей у міру виникнення потреби в них, і розглядаємо як такий, що триває від її професійного самовизначення та

початкового становлення надалі протягом усього періоду професійної діяльності після здобуття базової освіти.

Для досягнення поставленої мети ми вивчили, передусім, результати наукових досліджень, пов'язаних з питаннями професійної самореалізації фахівців, а також стан розробленості проблеми щодо викладачів ВНЗ. Розглянувши становлення викладача як процес, що розпочинається після закінчення загальноосвітньої школи, та проаналізувавши спільні ознаки, притаманні певним періодам часу, ми виокремили в ньому такі етапи.

I. *Етап початкового професійного становлення фахівця.* Він припадає на період його навчання у ВНЗ, є реалізацією професійного самовизначення особистості і результатом профорієнтації. Підготовка фахівця у ВНЗ відбувається з метою формування його професійної готовності і характеризується засвоєнням базових фахових знань і формуванням відповідних умінь і навичок як основи для подальшого вдосконалення та розвитку у певних умовах.

Продукт цього етапу – дипломований фахівець-початківець, готовий розпочати професійну викладацьку діяльність у конкретних умовах ВНЗ, і такий, що має сформованими певні базові фахові компетенції.

II. *Етап професійної адаптації як пристосування до конкретних умов діяльності.* На цьому етапі йдеться про діяльність молодого фахівця у галузі і на робочому місці після завершення навчання у ВНЗ або під час зміни виду діяльності, місця роботи тощо.

Згідно з висновками наших попередніх наукових досліджень професійної адаптації викладача іноземних мов до роботи у вищих технічних навчальних закладах (ВТНЗ), професійну адаптацію було визначено як складний процес пристосування педагога у початковий період роботи до особливостей місця роботи та організації праці, в результаті якого відбувається повне оволодіння молодим викладачем специфікою фахової діяльності в умовах ВТНЗ, що охоплює систематизацію набутих раніше та засвоєння нових знань і вмінь, необхідних для її успішного виконання, формування професійно важливих особистісних якостей, «злиття» з педагогічним колективом [7]. Тут можна виділити три підетапи [там само].

1. Початковий (орієнтувальний) – під час якого відбувається орієнтування молодого викладача в конкретних умовах професійної діяльності у ВНЗ, відображення в його мисленні педагогічних проблем, формулювання відповідних задач та намагання розв'язати їх.

2. Просунутий (моделювальний) – набуття практичних навичок у проведенні занять та прагнення до наукової діяльності. Тобто, сутність моделювального етапу полягає в проектуванні та конструюванні можливих способів розв'язання сформульованих раніше педагогічних задач на основі аналізу різних дидактичних теорій та методичних концепцій і виборі та реалізації більш доцільних способів. З початком такого професійного функціонування актуалізується потреба молодого викладача в самоаналізі своїх дій з погляду педагогічної доцільності.

3. Повної адаптованості (творчого самовираження) – найсприятливіший для активізації розвитку творчості молодого викладача, який уже не є новачком на робочому місці, оскільки наявна повна педагогічна адаптованість: усвідомлення та закріплення теорії і методики викладання предмета, оволодіння методами та прийомами викладання й активізації навчально-пізнавальної діяльності та їхнє комбінування, формування культури педагогічної діяльності (стилю, педагогічного мовлення, здібностей), розуміння специфіки викладання та наукової діяльності у ВНЗ, спрямованість до педагогічної майстерності. Викладач на даному підетапі вже не відчуває себе початківцем, у навчально-виховному процесі виявляє себе як самостійна, ініціативна особистість, що прагне підвищувати рівень професійної майстерності та стає «творцем» як навчально-виховного процесу, так і подальшого власного розвитку.

Продукт цього етапу – фахівець, готовий до свідомого самовдосконалення.

III. *Етап безпосередньої самореалізації фахівця в подальшій трудовій діяльності,* що триває до її завершення. Після вивчення наукових джерел ми з'ясували, що професійна самореалізація викладача на цьому етапі, по-перше, є видом соціально-рольової самореалізації; по-друге, є результатом самовизначення людини у сфері діяльності; по-третє, виражає реалізацію конкретною людиною потреби постійно набувати або вдосконалювати необхідні фахові знання, вміння, навички як готовності до освіти впродовж життя (life-long education). Вона нерозривно пов'язана з прагненням самої людини до систематичного, регулярного набуття, оновлення і поповнення відповідних знань,

умінь, навичок, у яких відчувається потреба через зміни дійсності або зміну її сприйняття і усвідомлення; спрямована на оптимізацію навчально-виховного процесу з предмета у ВНЗ; відповідає стратегії фахівця щодо подальшого розвитку, згідно з якою він вимальовує відповідну траєкторію.

З викладеного вище зрозуміло, що найскладнішим є останній з етапів – безпосередньої самореалізації фахівця у трудовій діяльності, оскільки він пов'язаний з постійною критичною оцінкою самим фахівцем досягнутого та необхідного рівня володіння знаннями, уміннями, навичками, задоволеності чи незадоволеності фаховою діяльністю через її результати тощо, і викладач на цьому етапі, фактично, лишається наодинці зі своїми потребами, отже має мобілізувати усі свої сили для визначення траєкторії свого фахового розвитку.

Для забезпечення поступового ефективного становлення та розвитку викладача як фахівця на кожному з етапів важливим є управління цим процесом, коли як зовнішній фактор вирішальне значення має система освіти. На першому етапі – базова, на другому і третьому – післядипломна освіта і самоосвіта, що спрямовують і коригують просування за індивідуальною, наміченою конкретним викладачем, траєкторією розвитку, відповідно до розробленої ним стратегії.

При чому, процес професійної самореалізації викладача, що є динамічним і самоорганізованим, активно відбувається тоді, коли він (викладач) орієнтується, передусім, на внутрішні резерви. Оскільки кожна людина є творцем свого життя у сенсі траєкторії професійного розвитку, процес самореалізації в професії стає стратегічним індивідуально-креативним процесом, націленим на певний результат, як копітка і наполеглива робота над собою з метою залучити весь творчий потенціал, максимально реалізувати власні можливості і здібності, оптимально використовуючи час і зусилля, засвоїти необхідні фахові компетенції, тобто досягти потрібного рівня професійної компетентності.

Таким послідовним і цілеспрямованим самостійним використанням фахівцем апробованих і практичних прийомів роботи з метою підвищення ефективності виконання дій і досягнення поставленої ним мети є самоменеджмент (внутрішній менеджмент, або менеджмент самої особистості), який дає змогу виконувати роботу з мінімальними витратами, визначаючи цілі та досягаючи їх, уникаючи поспіху і стресів, підвищуючи мотивацію, уникаючи помилок тощо. І, найголовніше, – підвищувати професійну кваліфікацію, досягаючи особистісних і професійних цілей в оптимальний спосіб, втілюючи індивідуальну стратегію процесу самореалізації, відповідно до внутрішньої мотивації особистості. Кожен фахівець є керівником свого професійного розвитку, тому у стратегії професійної самореалізації викладача ВНЗ ключову роль відіграє самоменеджмент, мета якого – максимально використовувати особисті можливості і час, усвідомлено управляти своїм професійним розвитком і переборювати зовнішні обставини як на роботі, так і в особистому житті, досягаючи поставленої цілі. Зауважимо, оскільки раніше самоменеджмент не досліджувався у педагогіці, слід виділити відповідний напрям перспективних наукових досліджень.

Висновок

Визначивши процес професійної самореалізації викладача ВНЗ як певний спосіб життєдіяльності людини, що виражає процес набуття нею необхідних фахових компетенцій та якостей у міру виникнення потреби в них, ми з'ясували, що він 1) триває від професійного самовизначення та початкового становлення надалі протягом усього періоду професійної діяльності; 2) характеризується певною стратегією просування за індивідуальною траєкторією розвитку; 3) має етапи початкового професійного становлення, професійної адаптації, що охоплює три підетапи (початковий, просунутий, повної адаптованості), та подальшої безпосередньої самореалізації фахівця. Перший з них відповідає навчанню у базовому вищому навчальному закладі, другий – професійній адаптації до конкретних умов праці, третій – зрілій фаховій діяльності. До напрямів подальших наукових розвідок ми вважаємо за доцільне віднести дослідження механізмів фахової самореалізації викладача на останньому з зазначених вище етапів як найскладнішому та самоменеджмента як педагогічного явища.

Список літератури

1. *Вахромов Е. Е.* Самоактуализация и жизненный путь человека / Е. Е. Вахромов // Прикладная психология и психоанализ. – 2001. – № 4. – С. 39–47.
2. *Вівчарик Т. П.* Психологічні механізми самореалізації жінки (на прикладі жіночої молоді, включеної у творчу професійну діяльність): дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Т. П. Вівчарик / Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2000. – 200 с.

3. Гасюк М.Б. Психологічні особливості самоактуалізації сучасної жінки: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Гасюк М. Б. / Прикарпатський університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2002. – 200 с.

4. Кулешова О. В. Психологічні особливості особистісної самореалізації викладача вищого навчального закладу: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / О.В. Кулешова / Національна академія Державної прикордонної служби імені Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2007. – 179 с.

5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.

6. Чернявская Г. К. Личность: проблемы самореализации / Г. К. Чернявская // Соціально-політичний журнал. – 1996. – № 4. – С. 134–143.

7. Абсалямова Я. В. Професійна адаптація молодих викладачів іноземної мови до роботи у вищих технічних навчальних закладах: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Я. В. Абсалямова. – К., 2005. – 206 с.

Я. В. Абсалямова

Основные этапы профессиональной самореализации преподавателя вуза

Резюме. В статье раскрывается сущность и доказывается важность процесса профессиональной самореализации преподавателя высшего учебного заведения. Автор дает определение профессиональной самореализации преподавателя высшего учебного заведения. Обосновываются ее этапы: начального профессионального становления, профессиональной адаптации, который включает три подэтапа (начальный, продвинутый и полный адаптированности), и дальнейшей непосредственной самореализации профессионала. Подчеркивается значение самоменеджмента в стратегии профессиональной самореализации преподавателя. Определяются направления дальнейших научных исследований обозначенной проблемы.

Ключевые слова: преподаватель высшего учебного заведения, профессиональная самореализация, самоменеджмент, стратегия профессиональной самореализации преподавателя вуза, этапы профессиональной самореализации.

Ya. V. Absalyamova

Main stages of professional self-actualisation of teachers of higher educational establishment

Summary. In the article the essence and importance of professional self-actualization process of the teacher of higher educational establishment are explained. The definition of professional self-actualization of the teacher of higher educational establishment is given by author. The main stages of self-actualization are proved to be: initial professional formation, professional adaptation, including three substages (beginning, advanced and complete adaptation) and further life-long self-actualization of the professional. The importance of self-management in the strategy of his professional self-actualization is stressed. The directions for further studies of the problem are defined.

Keywords: professional self-actualization, self-management, stages of professional self-actualization, strategy of professional self-actualization of the teacher of higher educational establishment, teacher of higher educational establishment.